

VEEBIKURSUSE “RÄNDEKOOL” LUGEMISMATERJAL

MAAILMAKOOL.EE/RANDEKOOL

JAGATUD TEEKONNAD

8. VÄLJARÄNNE JA VÄLISKOGUKONNAD

Mari-Liis Jakobson

Senini oleme rääkinud rändest rohkem sihtriigi või rändaja enda perspektiivist. Ent ränne on väga aktuaalne ka paljude lähteriikide jaoks. Käesolevast peatükist saadki teada, millised probleemid, aga ka võimalused väljarändega kaasnevad ning kuidas riigid väljarännet enda kasuks tööle püüavad panna.

Riikide rändeajalugu võib olla väga erinev. Nagu **3. peatükist "Miks inimesed rändavad?"** juba tead, tekib ränne, kui rahvastik kasvab lähteriigis kiiresti, kui töuketegurid panevad inimesi liikuma või lihtsalt tömbetegurid motiveerivad ületama rändega kaasnevaid ebamugavusi. Vaatame järgnevalt nelja tüüpi väliskogukondi, väljarände mõju lähteriikidele ja millist poliitikat riigid nende suunal ajavad.

Riigid, keda väljaränne ei huvita

Mõnel juhul on väljaränne üsna väike või tähelepandamatu kompenseeriva sisserände tõttu. Siis pole riigil ka suurt muid väliskogukondadele mõeldud poliitikasuundi kui konsulaartenuste osutamine oma välismaal elavatele kodanikele: näiteks võimalus oma dokumente välismaal viibides uuendada, käia valimas või saada nõustamist või abi, kui välismaal hätta satutakse.

See muidugi ei tähenda, et väliskogukonnad ei võiks mingil hetkel siiski oluliseks teemaks muutuda. Näiteks veel hiljaaegu polnud Ühendkuningriigile üldse probleem, kui palju ja kus britte võõrsil elab. Veel vähem valutati südant selle pärast, kas nad ka tagasi tulevad. Aga siis hakati valmistuma Euroopa Liidust lahkumiseks ja ühtäkki kerkis päevakorrale küsimus ligi miljonist britist, kes elavad vähemalt osa aastast Hispaanias, ja mis õigused neile pärast Brexitit kehtivad. Kokku elas Euroopa Liidus umbes [1,2 miljonit](#) britti, neist enamik pensionärid. Samas on ainuüksi Euroopa Liidu liikmesriikidest Suurbritanniasse elama läinud 3,3 miljonit Euroopa Liidu kodanikku, neist 2,1 miljonit on aktiivsed Briti tööturul. Pole siis imestada, et väljarände teema silma ei paista. Tegelikuses on väljarändel aga mõju Briti majandusele olemas küll. Näiteks on välja arvatud, et lausa 1,4 miljardit naela läheb pensionitena igal aastal riigist välja pensionäridele, kes kulutavad selle summa võõrsil.

Kahaneva rahvastikuga väljaränderiigid

Samas näiteks on paljudes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides väljaränne väga oluline teema, tavaliselt nendes, mille rahvastikuareng on jõudnud faasi, kus sündimus oli juba kahanenud. Ja kui viimastele suurtele põlvkondadele avanesid Euroopa Liidu vaba liikumise võimalused, kahanes rahvastik kohati lausa peadpööritavas tempos.

Näiteks Leedus on rahvaarv aastatel 1990–2020 vähenenud lausa veerandi võrra: 3,7 miljonist 2,8 miljonini. Selles mängib rolli küll ka negatiivne iive (–189 000 inimest) ehk inimesi sünnib vähem kui sureb. Kuid ränne ületab seda mitu korda ([–710 000](#)) ning kahtlemata mõjutab ränne ka sündimust, kui pere loomise eas inimesed Leedust lahkuvad. Võrreldavas suurusjärgus on väljaränne ka näiteks [Rumeenias, Horvaatias ning Lätiski](#).

Ka Eestist on paaril viimasel kümnendil lahkunud palju inimesi välismaale ning sarnaselt teiste Ida-Euroopa riikidega on ka meie sündimus vähenenud (2020. aastal sündis Eestis naise kohta keskmiselt [1,58 last](#), rahvastiku taastootmiseks on vaja, et sündimus oleks vähemalt 2,1). Võrreldes 1991. aastaga, kui Eesti taasiseseisvus, kahanes Eesti rahvaarv 2015. aastaks umbes [16%](#). Ent erinevalt paljudest teistest Kesk-Ida-Euroopa riikidest on eestlaste hulgas palju ringrändajaid. Ehk siis – käiakse mõni aasta välismaal ära, kuid hiljem pöördutakse siiski tagasi. Samuti on aidanud Eesti rahvastiku taas tasapisi kasvule pöörata sisseränne.

Kahaneva rahvastikuga väljaränderiigid on asunud nuputama, mida väljarändega peale hakata. Paljude riikide kogemused on näidanud, et kampaania korras tagasipöördumisprogrammid ei toimi: selleks, et inimene rännata tahaks, on poliitikast märksa olulisemad ikka need tõmbe- ja tõuketegurid ehk kuidas läheb mõlemas riigis majandusel ning millist elukvaliteeti ta endale kummaski riigis lubada saab.

Niisiis kujundavad need riigid väljarändega kohanemise strateegiaid: juba lahkunutega on oluline sidemed taastada ja teavitada, et kodumaa pole neid unustanud, ja kui nad peaks soovima naasta, siis on uksed avali. Paljud riigid, Eesti sealhulgas, on ka välja töötanud toetavaid [meetmeid](#), mis aitavad tagasi pöörduda. Näiteks selgitatakse, kust ja kuidas leida endale sobivat töökohta. Suurtes metropolides töötanud inimesel on väiksemas koduriigis üsna raske sulanduda märksa vähem spetsialiseerunud ja sageli ka üsna võrgustunud tööturule, kus kõik tunnevad kõiki, aga tema on võõras. Omaette väljakutse on ka lastele koolikohta ja sisseelamistuge leida. Sageli on kooliealised lapsed eelmises asukohariigis õppinud hoopis teistsuguse kooliprogrammi järgi ning hoopis teises keeles. On päris keeruline näiteks kaheksandas klassis ühtäkki soomekeelsetelt bioloogiterminiteelt eesti-keelsetele ümber lülituda. Ja mida teha näiteks võõrkeeleõppega? Kui ülejäänud klassikaaslased on juba neljandast klassist vene keelt õppinud, aga Inglismaa kooliprogrammis seda ei õpetatud?

Ent peavalu võib valmistada ka see, kust leida perearst, kuidas ajada paberid korda riigiasutuste ja kohaliku omavalitsusega, sest nii nagu sisserändajad, seisavad tagasipöördujadki paljude rohkem või vähem bürookraatlike takistuste ees. Samuti ei maksa alahinnata ühiskondliku suhtumisega seonduvaid väljakutseid. Kui sisserändevaenulikkust suhtumisest on räägitud palju, siis sageli tunnetavad ka tagasipöördunud rahvuskaaslased teatavat võõrastavat suhtumist või vähemalt mõistmatust. Seepärast on osa väliskogukonnapoliitika meetmeid suunatud hoopis koduriigi ühiskonnale: näiteks toetatakse meediaprogramme, mis aitavad lähteriigi ühiskondadel välismaalt tagasipöördujate elu ja väljakutseid paremini mõista, aga ka nende teadmisi ja kogemusi väärtustada.

Välismaale jääjaid püütakse aga siduda ka kodumaa kultuuri ja majandusega: kaasata neid riigi arengusse panustajana, ekspordi edendajate või ka lihtsalt kultuuri kandjatena. Näiteks julgustavad paljud riigid – Eesti sealhulgas – välisriikides elavaid inimesi panustama kodaniku- ja ka majandusdiplomaatiasse. Siis on riigi roll viia omavahel kokku näiteks uutele eksportturgudele laieneda sooviv ettevõtte ning rahvuskaaslane, kes tunneb nii sihtriigi õiguskeskkonda kui ka äritavasid.

Riigid, kes soosivad väljarännet

Ent maailmas on ka hoopis teistsuguses demograafilises seisus riike. Näiteks Filipiinid: saarestikuriik Kagu-Aasias, kus elab üle saja miljoni inimese ning kus sündimus oli veel 1990. aastate algul keskmiselt [neli last naise kohta](#). Filipiinid on neid riike, mis lausa julgustab oma kodanikke välismaale minema. Filipiinidel on lausa eraldi rändeministeerium, mis püüab seista hea selle eest, et väljaränne

oleks hästi organiseeritud ja turvaline – näiteks et ei satutaks inimkaubanduse ohvriks. Ja samuti seisab ministeerium selle eest, et väliskogukonnad ei kaotaks sidet kodumaaga. Isegi haridussüsteem on Filipiinidel selline, mis arvestab väljarändevõimalustega.

Sellistele riikidele nagu Filipiinid on väljaränne oluline vähemalt kahel põhjusel: esiteks aitab väljaränne hoida rahvaarvu stabiilsemana, teiseks annavad väljarännanute rahasaadetised väga olulise panuse kodumaa rahvamajanduse kogutoodangusse. Enamasti on tegemist täiesti tavaliste rahaülekannetega, kus võõrsile läinud toetavad näiteks lähisugulasi. Need suunavad raha oma elujärje parandamise nimel aga laiemasse majanduse vereringesse, millest võidavad juba teisedki. Umbes [10 protsenti](#) Filipiinide majanduse kogutoodangust tuleneb just välisrahasaadetistest. Välisrahasaadetistest tuleb põhjalikumalt juttu ka **9. peatükis "Rände majanduslik mõju"**.

Mõned riigid on aga läinud oma väliskogukondade panuse maksimeerimisel sammu kaugemalegi. Näiteks Mehhiko algatas sajandivahetusel nutika investeeringuprojekti, mille raames motiveeriti väliskogukondade liikmeid, kes tahtsid oma koduküla heaolusse panustada, n-ö 3+1 programmiga: iga emigrandi saadetud peesole pani nii kohalik omavalitsus, osariik kui ka keskvalitsus veel ühe peeso juurde. Selle programmi raames ehitati päris paljudes Mehhiko omavalitsustes välja näiteks korralik kanalisatsioon, veevärk, elektrivarustus või teed.

Diasporaakogukondadega riigid

Ent on ka veel neljas tüüp väljaränderiiki: selliseid, kust praegu ehk nii palju välja ei rännatagi, aga kust on välja rännatud ajaloos varem. Need on riigid, millel on tekkinud diasporaad. Diaspora mõiste pärineb Vana-Kreeka keelest ja see tähendab laialipillutatuid. Diasporaaks nimetatakse ajaloolist rahvuskogukonda, kelle esivanemad on kunagi kodumaalt lahkunud, kuid kes on oma kogukonda ja ühisidentiteeti alal hoidnud ka võõrsil. Üks tuntumaid diasporaasid on ilmselt juutidel. Pikka aega olid nad ju üldse kodumaata rahvas, ent ometi on neid ühte sidunud oma usk, kultuur ja keeled. Ja kogukond, millele nii mõnedki riigid tagakiusamise ja getostamise teel tahtmatult kaasa aitasid. Ent on ka väliskogukondi, mis on märksa hajusamad, näiteks iirlased. Maailmas arvatakse kokku elavat ligi [100 miljonit](#) iiri juurtega inimest, Iirimaa aga vaid umbes 5 miljonit. Niivõrd suur kogukond on tekkinud 19. ja 20. sajandi algul valdavalt majanduslike raskuste eest välismaale õnne otsima läinud iirlaste järeltulijatest.

Ka Eestil on üsna arvukas diaspora. Kokku arvatakse väljaspool Eestit elavat [150 kuni 250 000 eestlast](#) – see on peaaegu iga viies eestlane. Mõistagi on see üpris mitmekesine seltskond. Rännatud on eri aegadel ja eri suundades. 19. sajandil rännati ennekõike toonase Venemaa keisririigi territooriumile – näiteks Peterburis elas Eesti iseseisvumise aegu 1918. aastal oma [50 000 eestlast](#). 20. sajandi keskpaiku sundis aga teine maailmasõda ja sellele järgnenud okupatsioon kümneid tuhandeid eestlasi läände pagulusse. Kolmanda rändelaine ehk nende kohta, kes on Eestist lahkunud peale Eesti taasiseseisvumist, on diaspora muidugi mõnevõrra kummaline öelda, küll aga on nad oluline osa Eesti laiemast väliskogukonnast või hargmaisest eestlaskonnast – rahvast, kes hoiab sidemeid ja ühist identiteeti riigipiiridest sõltumata.

Iseenesest on diaspora hästi põnev kultuurinähtus: neis mitte ainult ei hoita alal oma kodumaa keelt ja kultuuri, vaid tekib ka omamoodi diaspora allkultuur, mis aja jooksul võib hakata kodumaa keelest ja kultuurist märkimisväärselt erinevaks. Näiteks on uuritud erinevad [väliseesti keeli](#), mis viitavad, et ajapikku hakkavad keelde tulema laensõnad asukohariigi keelest, ent säilib ka arhaisme, mis Kodu-

Eesti keelest juba kadunud. Näiteks on Ameerika eestlaste keeles säilinud selliseid käändelõppe, mida me siin enam eriti ei kasuta. Näiteks öeldakse: lapsed saivad kommi. Selle kohta, mida meie arvutiks nimetame, öeldakse seal sagedamini hoopis kompuuter.

Diasporaapoliitika eesmärk on ennekõike kasutada oma väliskogukondi teatud sillapeana: oma riigi, keele ja kultuuri eestkõnelejatena võõrsil, mis aitab näiteks edendada diplomaatilisi suhteid eri riikide vahel. Ehk kõige tuntum diasporaa lobiorganisatsioon maailmas on Ameerika-lisraeli Avalike Suhete Komitee (AIPAC), mis on korduvalt hoidnud USA-s ära lisraelile kahjulikke otsuseid. Ent sarnasel moel püüavad poliitikat mõjutada teisedki. Näiteks vastutasid Balti riikide kogukondi Ameerika Ühendriikides esindav lobiorganisatsioon [JBANC](#) ning teised balti diasporaade esindajad suuresti selle eest, et ka Kanada ning Ameerika Ühendriigid kehtestasid nn Magnitski nimekirjale ehk valitud Vene oligarhidele sanktsioonid.

Ent sageli on diasporaapoliitika eesmärgid ka leebemad: näiteks toetada kultuurieksporti või ka majandussuhteid. Huvitav näide seondub siin taas nende saja miljoni iirlasega. 2012. aastal algatas näiteks lirimaa suurejoonelise turismiprojekti "[The Gathering](#)" ehk "Kokkusaamine", mille raames kutsuti kõiki iiri juurtega inimesi veetma oma puhkus lirimaal. 100 miljonit on ju tohtu turg!

Ent selleks, et diasporaade identiteet säiliks ning side kodumaaga kestaks, on kahtlemata oluline ka väliskogukondadega sidet hoida: tunnustada diasporaasid, hoida alal nende omakultuuri, aga ka näiteks pakkuda keeleõppevõimalusi. Näiteks on Eestil oma keeleõppelaagrite projekt, mille raames saavad välismaal elavad eesti lapsed tulla suvel Eestisse laagrisse, kus muu tegevuse kõrval saab harjutada eesti keelt, avastada Eestimaad ning leida eestlastest sõpru.

Viimaste aastakümnetega on diasporaad muidugi oluliselt muutunud. Kui vanasti oli diasporaa kodumaast teatud määral ikkagi ära lõigatud kogukond, siis tänapäeval võib küsida, kui palju enam kodumaast ärälõigatuna saabki elada. Internetiajastul on ju koduriigi ajakirjandus, kultuur ja sõbradki vaid ekraaniviipe kaugusel, samuti on hoopis teised võimalused reisimiseks. Nii ei räägitagi üha sagedamini mitte diasporaasid edendavast või alalhoidvast, vaid hoopis hargmaseid kogukondi kaasavast poliitikast.

Kokkuvõttes on väliskogukonnad oluline pehme jõu instrument. Muidugi võib küsida, kas on ikka õige hoida sidet oma rahvuskaslastega, kes sihtriigi seisukohast peaks ehk hoopis seal kohapeal sulanduma. Võib ka mõelda niipidi, et meile siin Eestis meeldib väga, et eestlased on globaalne rahvus ja oleme rahul, et Eesti ettevõtetel on lihtsam suunduda uutele sihtturgudele või et välismaal elavatel eesti lastel on võimalik ka võõrsil eesti keelt õppida või tulla Eestisse keelekümbuluslaagrisse. Samas kui Venemaa ajab kaasmaalaspoliitikat – püüab oma ideoloogiat levitada siinsete venelaste seas, mõjutada väliskogukonna kaudu Eesti sisepoliitikat või värbab Eesti venekeelseid noori Arteki laagritesse, siis tajume seda kui julgeolekuohtu.

Niisiis on ka väliskogukonnapoliitika üsna mitmepalgeline nähtus ning seda saab arendada nii rahvusvahelisi suhteid, aga ka väliskogukonna lõimumist soodustavalt kui ka sootuks vastupidisel eesmärgil.

Aruteluküsimusi

- Mõttele mõne eestlase peale, kes on elanud viimased aastad välismaal (sõber, sugulane, tuttav või ka väljamõeldud tegelane). Kes ta on ja millega ta tegeleb? Millistel tingimustel võiks ta olla valmis Eestisse tagasi tulema? Millist tuge võiks ta vajada? Kes seda tuge talle pakkuda saab? (nt sõbrad ja sugulased, ühiskond laiemalt, riik, kohalik omavalitsus, vabaühendused)
- Oletame, et see eestlane ei saa või ei soovi siiski Eestisse tagasi pöörduda. Kas või kuidas saaks ta Eestile olla kasulik oma asukohariigis? (nt saata välisrahasaadetisi, vahendada oma teadmisi või oskusi Eestis elavatele inimestele, aidata eksportida Eesti kultuuri või toetada välismaale laienevaid Eesti ettevõtteid, tegutseda kodanikudiplomaadina)

Lisalugemist

Euroopa sisse- ja väljarändedünaamikat saab vaadata: [KCMD Dynamic Data Hub](#).

Eesti välja- ja tagasirände andmeid avaldab [Statistikaamet](#).

Väliskogukondadele suunatud poliitikast meil ja mujal saab lähemalt lugeda Eesti inimarengu aruande peatükist "[Hargmaisuspoliitika](#)".

Eesti tagasipöördujatele pakutavatest teenustest ja infost saab ülevaate näiteks [Eesti.ee](#) portaalist.

KÜSK Kodanikuühiskonna
Sihtkapital

KULTUURIMINISTEERIUM

Rändeteemalised tekstid on välja töötatud projekti "Jagatud teekonnad" raames mida kaasrahastavad Euroopa Komisjon, Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Välisministeerium arengu- ja humanitaarabi vahenditest.